

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet
Földtudományok Doktori Iskola

Társadalomföldrajzi Program

**A magyarországi formális urbanizáció hatása a településfejlődésre –
Motivációs tényezők a fejlődés irányában**

című doktori értekezés tézisei

Karsai Viola

Témavezető:

Dr. habil. Trócsányi András PhD

Pécs

2023

A doktori iskola neve, címe:	Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
A doktori iskola vezetője:	Prof. Dr. habil Geresdi István DSc egyetemi tanár Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet Földtani és Meteorológiai Tanszék Társadalomföldrajzi Program
A doktori program neve:	Társadalomföldrajzi Program
A doktori témacsoport címe:	Település- és társadalomföldrajz
A doktori témacsoport vezetője:	Dr. habil. Trócsányi András PhD egyetemi docens Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
Témavezető:	Dr. habil. Trócsányi András PhD egyetemi docens Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

1. BEVEZETÉS

A települések, városok vizsgálatát a legtöbb tudományterület a maga szempontjai alapján újra és újra megteszi. A teljesség igénye nélkül, történeti, demográfiai, közigazgatási, gazdasági, műszaki szempontok alapján történő kutatásokat tesz szükségessé az a tény, hogy a településeink folyamatos változásban vannak.

A települések vizsgálatán túl az azt megélő, használó társadalom (lakosság) ismerete, a társadalmat érintő változásainak lekövetése is szükséges annak megértéséhez, hogy miért olyan adott település, amilyen, honnan hová fejlődött. Emellett akár a hosszabb, akár a rövidebb távú tervezést és fejlesztést vizsgáljuk, a lakosság jellemzőit (összetételét), igényeit is ismernünk kell ahhoz, hogy az általuk okozott hatásokkal a legmegfelelőbb döntések születhessenek a településvezetés szintjén.

Földrajzi megközelítéssel a fentebb említett területek és szempontok mindegyikének integrálása megtörténik a kutatásokban. Ennek köszönhetően komplex képet alkothatunk arról, hogy a vizsgált települések és azok fejlesztési lehetőségei milyen keretrendszerben mozognak, amelyek a természeti, társadalmi, infrastrukturális és gazdasági szférák dinamikus kölcsönhatásaként (Tóth, 1981) működnek.

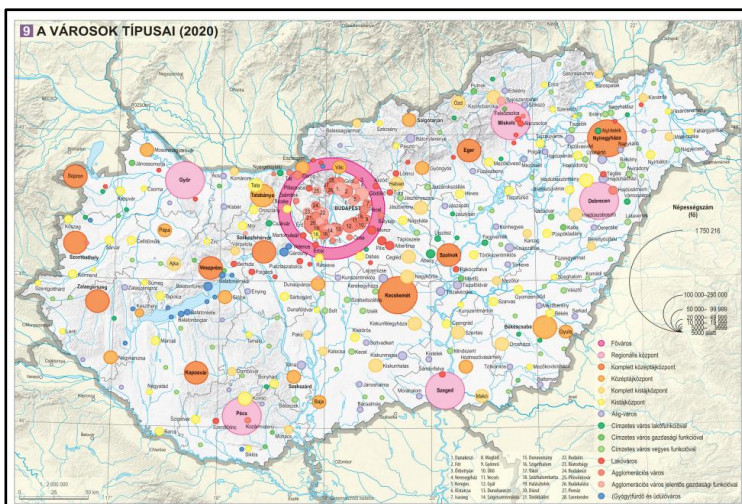
Települési – a jelen disszertáció tematikáját közelebbről érintve: (kis)városi – vizsgálatokkal számos kutató foglalkozott, ennek során az urbanizációs hatásokat, az urbanizáció jelenségének és jelentőségének esetlegesen sajátos kelet-közép-európai vonásait (a jelen keretek miatt a teljesség igénye nélkül: Enyedi, 1988, 1996, 2012; Szelényi, 1996; Szirmai, 1988, 2017, 2019; Erdei, 1961, 1971, 1972; Tóth, 1976, 1978; Beluszky & Győri, 2004; Beluszky, 1999; Karsai & Trócsányi, 2019; Konecka-Szydłowska, 2016; Küle, 2014; Vaishar et al., 2015; Horeczki & Egyed, 2021; Benedek, 2006; Török & Veress, 2016; Veress, 2016; Mitrică, 2014; Pirisi & Trócsányi, 2009; Krzysztofik & Dymitrow, 2015). Magyarország sajátos pozíciója okán (nyugat és kelet találkozási pontja) e kérdéskör napjainkban is fontos téma. Az Európai Unió tagjaként kapcsolódunk a nyugati berendezkedésekhez, a fejlesztések jelentős része ennek a kapcsolódásnak köszönhető, ugyanakkor a településfejlődés, a településekhez való viszonyulás, a város fogalmának (és a vonatkozó szabályozások) tartalmi elemeit tekintve a kelet-közép-európai (pl. Románia, Lengyelország) országok szempontrendszeréhez áll közelebb (Kocsis, 2008; Konecka-Szydłowska et al., 2018; Trócsányi et al., 2007; Trócsányi & Karsai, 2018).

Az urbanizáció a településekre ható egyik legerőteljesebb folyamat: ma már a Föld lakosságának több mint 50%-a városlakónak tekinthető (United Nations 2021), ezért kutatása (akár részszerzőpontokkal, akár átfogóan) mindig aktuális. Az urbanizációval foglalkozó, abból kiinduló kutatások a települések mennyiségi és minőségi változásait is vizsgálják. A

városi lét mindig is privilégiumnak számított, várossá válni pedig – Magyarországon mindenképpen – mindig a hatalom aktuális érdekei és döntése alapján lehetett (Beluszky & Györi, 2004; Beluszky, 1996, 1999; Konecka-Szydłowska et al., 2018). A jogállás és annak elméleti tartalma azonban nem minden esetben egyenesen arányos azzal, hogy adott település (város) milyen típusú és minőségű – „városias” – funkciók ellátását tudja megvalósítani.

A városok Magyarországon is történelmileg privilegizált helyek (egyben civilizációs többletjelentéssel bíró települések), amit mindenkor a felsőbb hatalom (jelenleg köztársasági elnöki hatáskör) ruház(hat)ott fel e címmel és az ezzel járó kötelezettségekkel, feladatokkal, valamint jogosítványokkal, esetleges előnyökkel (Beluszky, 1996, 1999; Trócsányi et al., 2007; Konecka-Szydłowska et al., 2018). Az idők során a városok számának és arányának változása többé-kevésbé illeszkedett az urbanizáció természetes vagy éppen erőltetett üteméhez, így a kutatók érdeklődését sem keltette fel igazán, azonban – részben a szabályozási környezet változásaihoz kapcsolódóan – a rendszerváltás után a városodás folyamata a várossá nyilvánítások hatására felgyorsult. Tekintettel arra, hogy a rangra emelt települések a kutatók meglátásai és tapasztalatai szerint azonban funkcionálisan már nem minden esetben „ütötték meg” a városinak gondolt szintet, szakmai vitasorozat jött létre, amely a lehetséges megoldásokat, a városi cím devalválódásának megoldását igyekezett feltárni (Tóth, 2008, 2009; Kőszegfalvi, 2008; Kulcsár, 2008; Csapó & Kocsis, 2008; Zsótér, 2008; Dövényi, 2009; Németh, 2009; Pirisi, 2009; Pirisi & Trócsányi, 2009; Szebényi & Nagyváradai, 2009; Faragó, 2009; Csapó & Kocsis, 1997; Horeczki, 2019; Szebényi & Nagyváradai, 2009; Kiss et al., 2012; Németh, 2013; Kristóf A. 2014). Ettől függetlenül az Alaptörvény létrehozásakor (2011-2012) történt széleskörű szabályozási változások során a vonatkozó elvárásokat szigorították – 321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a területszervezési eljárásról (2012-ben, illetve ennek kiegészítése 2016-ban) – , ugyanakkor részben képlékenyen hagyva egyes elemeket, ezzel a törvényalkotó meghagyta a döntéshozó egyéni mérlegelésének jogát.

Mindezek mentén az elmúlt 30 évben a városhálózat elemeinek száma megduplázódott, majd a folyamat leállni látszott az említett utolsó szabályozás-módosítás után. Ennek oka lehet a döntéshozó (nem egyértelmű, nem pontosan ismert szándéka) a témakörben, illetve az, hogy a potenciális településállomány (ahogyan a már városi jogállású települések jelentős része sem) képes megfelelni a törvényi elővárásoknak.

1. ábra Címzetes város kategóriá(k) megjelenése a szakirodalomban. A „faluban város” jellegüként említésre került települések a további kutatások során ezekkel összevethetők.
(forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza - Társadalom kötet)

Ezen folyamatok és látható következményeik, valamint az eltelt három évtized következtében az elmúlt évek megfelelő időszaknak tűntek ahhoz, hogy a kérdéskört, a városok és potenciális jelöltek vizsgálatát elvégezzük, nem csak a meglévő statisztikai szempontokra alapozva, hanem a helyi vezetés tapasztalatain keresztül részben szubjektívebb perspektíván át, ami a maga „puhább” jellegével azonban képesnek látszott arra, hogy a számok mögötti aktuális valóságot megvilágítsa.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Magyarország települései a jelenlegi szabályozás értelmében önállóak – az ország fekvése okán – egyedi történelmi múlttal és hasonló település(hálózat) jellemzőkkel kapcsolódnak a környező, poszt-szocialista térség országaihoz. Az 1989-90-es rendszerváltás nyomán a települések, ezen belül a vizsgált kisebb népességű – jellemzően 1000-10 000 fős – városok (és a hozzájuk fejlettségben közelállóan tekinthető falvak) jogilag önállóak és gyakorlatilag egyenlők lettek (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról, 2011. évi CLXXXIX. törvény a Magyarország helyi önkormányzatairól). Azonban fejlettségük tekintve nagyon eltérő utakat is

bejárhattak az elmúlt több mint 30 évben annak függvényében, milyen (földrajzi, gazdasági) közegben feküdtek és mindezt hogyan tudták használni. Sok esetben semmilyen pozitív tényező nem segítette a fejlődést, az új környezetben számos (kis)település meglehetősen kiszolgáltatottá vált.

E kutatás célja a hazai kistelepülések vizsgálata egy – alapvetően statisztikai adatokon és szakmai tapasztalatokon nyugvó lehatárolás mentén – szűkebb csoporton keresztül. A mintában jogállásukat tekintve városok és (nagy)községek is találhatóak, de mindegyikükről elmondható, hogy fejlettségüket tekintve hasonló szinten állnak. Ennek alapján az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

1. Hol – milyen jellemzők mentén – található az a határsáv, amely a falvak és városok között húzódik?
2. Mi jellemzi azokat a településeket, amelyek a határsávban helyezkednek el?
3. A határsávba tartozó települések jellemzőik alapján mik is pontosan: modern falvak, falusiassá vált városok, vagy egyfajta új kategóriaként ténylegesen „faluvárosok”?

Kiindulópontunk a városi rangot elnyert települések megítélésében való ellentmondásos helyzet volt, hiszen az érintett kisvárosok jelentős része (a fentebb hivatkozott 2008-9-es vitairatok alapján) a kutatók szerint “ránézésre sem” éri el azt a szintet, amellyel városként lehetne tekinteni rájuk. Ehelyett véleményük szerint a rendszerváltást követő várossá nyilvánítási hullám eredményeképpen éppen a rang devalválása történik, amellyel szabályozási vagy fogalmi korrekció szintjén lenne mit tenni, sőt, kellene ezzel foglalkozni.

Mint említésre került, a 2010-es évek elején a szabályozásban némi változás történt, ezzel nagyjából párhuzamosan leállt (2013 és 2021 között leállni látszott) a folyamat, a korábbi lendület a címadások vonatkozásában megtorpant. Tekintettel arra, hogy a döntés a törvényi keretek ellenére végső soron a köztársasági elnök hatásköre, ezzel gyakorlatilag független a szabályozástól, nem világos, hogy a közel 10 éves várossá nem nyilvánítási periódus minek köszönhető: a szigorúbb kritériumok megszilárdulása vagy esetleg politikai állásfoglalás következménye.

A települések ugyanakkor számos kihívással kerültek szembe mind a rendszerváltás óta (a mai napig az alkalmazkodás folyamatában vannak az önállóság tekintetében), mind pedig a legutóbbi szabályozások óta történt világméretű hatások (koronavírus járvány, illetve az orosz-ukrán háború következtében kialakult gazdasági válság) okán. A rendszerváltás óta eltelt évtizedek hossza, a megtorpanni látszó(dott) rangra emelések együttesen alkalmat teremtettek arra, hogy a fentebb említett településcsoportot a nevezett kérdések mentén vizsgáljuk, tapasztalatainkat pedig árnyalták az

időközben a települések mindennapjaira, működésükre is hatást gyakorló kihívások.

3. KUTATÁSI MÓDSZEREK

A kutatás primer és szekunder módszereket egyaránt magába foglalt. Szekunder módszerként a vonatkozó (urbanizációt, kistelepülési kutatásokat) magába foglaló szakirodalom feldolgozására került sor. Emellett – a primer kutatást előkészítendő – számos, (elsődlegesen a várossá nyilvánítások esetében releváns, illetve azokkal összefüggő) adatok elemzése is történt. Ennek nyomán, és részben korábbi kutatások szakmai tapasztalataira építve (Tóth & Trócsányi, 1996; Hajnal et al. 2009) kialakult az a települési kör, amelynek vizsgálata a disszertáció fő eredményeinek alapjául szolgált.

A lehatárolás után 348 település (222 városi jogállású, illetve 146 község vagy nagyközség) számára – a koronavírus-járvány korlátozásai miatt online (2021 tavaszán) – került kiküldésre egy 73 kérdésből álló, nyolc tematikát lefedő kérdéssor, amellyel a korábban említett kérdéseinkre igyekeztünk választ kapni. A kérdéssor a következő modell alapján épült fel (2. ábra).

2. ábra A települési működés motivációs modellje A. Maslow szükséglethierarchiájával összevetésben (Karsai V. & Trócsányi A., 2020)

A modell – ezzel együtt a vizsgálati szempontrendszer – alapja A. Maslow szükséglethierarchiája (1943), illetve az annak a megalkotása óta számos kutató által történt kiegészítése. A kutatás a témakörökhöz rendelt

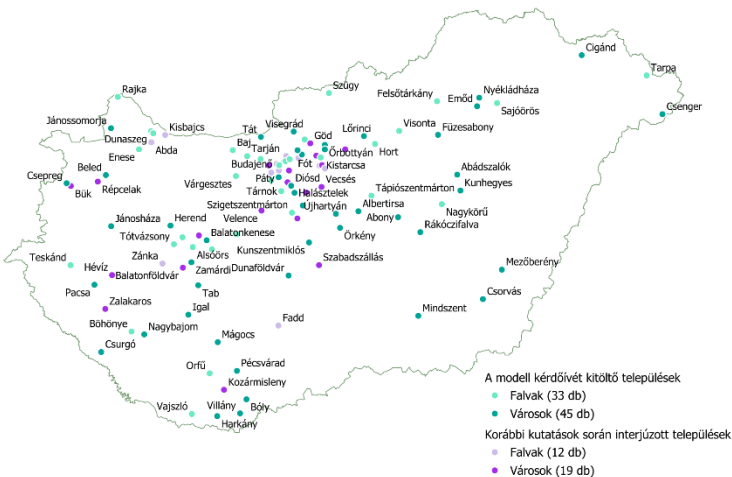
kérdésekkel a városias jellemzőket, esetleges sajátos látásmódokat volt hivatott felszínre hozni.

Az eredeti hierarchiában az *első négy szinten a hiányszükségletek foglalnak helyet*, ezek közül alappillérek tekinthető az ún. fiziológiai szükségletek csoportja (táplálkozás, pihenés stb.), amely teljesülése az egyéni fejlődés minimuma. Társadalomra, illetve települési társadalomra vetítve ez megfeleltethető a *demográfiai jellemzőknek*, a népességnek magának, hiszen az emberek csoportja szükséges feltétele már önmagában a települések létezésének is. Nem pusztán a népességszámról van szó ebben az esetben, hanem annak dinamikája, összetétele is fontos az adott település szempontjából. A biztonság iránti egyéni igényeknek megfeleltethető esetünkben a *települések infrastruktúrája*, amely a műszaki elemeken (közműhálózat, úthálózat stb.) és az intézményi ellátottságon keresztül biztosítja azokat az alapvető feltételeket, amelyek a településen való élethez szükséges kereteket adják. A szeretet, illetve valahová tartozás szükségletének szintjén a közösség és a *közösség tradíciójának összetevői* szerepelnek, amelyek adott csoport összetartozását, egymás segítségét adják. Az egyén elismertségét a települések és települési társadalom számára a *sikeresség* fogalomkörével azonosíthatjuk. Azt ugyanakkor nehéz külső szemmel megítélni, mit tart adott település (társadalmá) sikernek helyben, de önmagában a fogalom ilyen jellegű értelmezése is sokat mond az elemzések szempontjából.

A hierarchia második négyese a *növekedési szükségletek elemeit tartalmazza*. Az első négy szükséglet teljesülése után a következő szint a Maslowtól származó rendszerben a kognitív szükségletek (megismerés, a tudás és a kompetencia) léte és teljesülése. Mindez az egyén "hasznosságának" érzését nyújtja, meghatározva helyét, megítélését a társadalomban. Települési társadalom szintjén ez a *település helyét jelenti azokban a rendszerekben, amelyeknek része* vagy amelyek részének tekinti magát: egyfelől a térben (pl. a térszerkezeti pozíció, illetve térségi szerep tekintetében), másfelől a társadalmi rendszerben (pl. érdekérvényesítési képesség alapján). Az esztétikai szükségleteket a települések esetében a *települési arculattal* kapcsolatban értelmeztük, azaz a település beépítése, épületeinek jellemzői, illetve a település imázsa van a középpontban annak érdekében, hogy a fejekben élő településképet és annak megítélését lehessen vizsgálni. Az önmegvalósítás a *fejlődés, a fenntarthatóság, illetve a reziliencia* kérdéskörét fedi le a településfejlesztés kapcsán a szempontrendszerünkben, tekintettel arra, hogy a fejlesztés számos külső és belső feltételrendszer között halad, általában helyben is definiált célok mentén, de a településekre ható tényezők között akadnak olyanok is, amelyek krízishelyzetekben jelentkeznek, ezzel komolyabb kihívások elé állítják a települést magát, annak társadalmával együtt. A piramis csúcán, ezzel együtt a településfejlesztés legmagasabb szintjén az önmeghaladás helyezkedik el,

azaz a települések saját igényeiken túlmutató funkciói és szolgáltatásai. Geográfusként itt a térszervező funkció meglétét és mibenlétét vizsgáltuk azzal összefüggésben, hogy a települések alapvető funkcióikon túl számos olyan szolgáltatást is felvállalhatnak többletfeladatként, amelyek a saját lakosságuk magasabb szintű ellátását biztosítják, de akár egy tágabb térség igényeit is (részben) képesek kiszolgálni. Lévéen azonban a magas elemszám, ami előre vetítette a sokszínű települési kört, a vélt vagy valós térszervező funkciókon túl kérdés volt az is, hogy mindezek megteremtésének milyen kerete van, milyen lehetőségek biztosítottak vagy lennének szükségesek ahhoz, hogy adott térszervező funkció hatékonyan működtethető legyen a településeken. Mindezek mellett érdekes kérdés, hogy *megjelenik-e az együttműködés*, vagy önállóan kívánják a települések ezeket a célokat elérni.

A kérdéssort végül 45 városi és 33 (nagy)községi jogállású település vezetője töltötte ki, a kutatás eredményei az ő tapasztalataikat, véleményüket összegzi. A minta, a kérdéssor és a kapott eredmények mennyiségének okán jelen kutatás átfogóan vizsgál, ugyanakkor elért eredményei végső soron kiindulópontként szolgál(hat)nak számos mélyfúrás-jellegű (rész)tema kutatásához a későbbiekben.

4. ábra A modell alapján készült kérdőív megválaszolásával a kutatásban részt vevő települések (szerk. Karsai V., 2023)

A koronavírus-járvány a kapcsolódó térségek személyes látogatása és a helyi tapasztalatszerzés tekintetében is befolyásolt. A korábban tervezett további terepmunka egy nyugat-európai és egy kelet-közép-európai ország – közül

végül, még a globális járványt megelőzően Romániában (Erdélyben) sikerült interjúkat készíteni három, rendszerváltás óta címet kapott kisváros polgármesterével: Erdőszentgyörgy és Nyárádszereda vezetőjével Maros megyében, illetve Székelyhídon Bihar megyében. (Emellett további hét erdélyi és partiumi kisvárost kerestünk fel, néhol szót váltva helyiekkel is.) Némileg árnyalja a városvezetők által elmondottakat, hogy a nyelvi akadályok okán csak főként magyarul beszélő települések vezetőivel sikerült találkozót egyeztetni, ugyanakkor az ő meglátásaik is fontos adalékai a jelen disszertáció anyagának a hasonló szabályozási környezet, a közös történelmi múlt, valamint az Európai Unióhoz való csatlakozás megélésének következményei vonatkozásában. A nyugat-európai tanulmányút a fenti okok miatt elmaradt, ugyanakkor e térség urbanizációja kellően feldolgozott a szakirodalomban, így az ezzel kapcsolatos háttér információk tekintetében erre támaszkodtunk.

5. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

(Kis)városaink több mint fele rangját a rendszerváltás után nyerte el, akkoriban és azután, amikor az önkormányzatiság az 1989-es rendszerváltást követően a mai formájában létrejött. Ebbe igyekeznek beletanulni a településeink az elmúlt 30 évben, akkor, amikor a globalizáció – és ennek nyomán az urbanizáció – erőteljesen hat. Ezek a hatások egyre inkább megjelennek a hierarchia alacsonyabb fokán, elmosva a vizsgálatok szempontjából „kényelmes” határokat – határsávokká alakítva őket. Ezzel együtt a mindennapok – a vezetés számára a működtetés, a lakosság számára az élıhetőség, gazdasági szereplők számára keretfeltételek – tekintetében újfajta lehetőségek, de kihívások is megjelennek, amelyekre számos aktor érdeke és hosszú távú cél mentén valamilyen módon reagálni szükséges. Helyben definiált célok, ugyanakkor külső és belső feltételrendszerek közepette kell olyan környezetet biztosítani ezeken a településeken is, amelyek megfelelnek a modern igényeket támaztó lakosságnak ugyanúgy, ahogy az egyes profitorientált – vágyott – kisebb-nagyobb vállalkozásoknak is. Mindezt olyan szabályozási környezetben, amely a rendszerváltás óta a törvényi stabilitás és az önkormányzati önállóság (támogatásának) ígérete ellenére – legalábbis az utóbbi, többféle válsághelyzettel sújtott időszakban – a vizsgált településeink vezetőinek elmondásai alapján kevésbé kedvezett a céljaik elérésében.

A jelen disszertáció nyolc témakörben, A. Maslow szükséglethierarchiájának logikáját alapul véve vizsgálta hol, milyen jellemzők mentén húzódik ez a *határsáv* elmosódott határ(vonal). Ennek jelentősége nem újabb kategorizálás céljából látszott kutathatónak, sokkal inkább azoknak a jellemzőknek, szempontoknak a megtalálása volt cél, ami

alapján egy modern világban (az említett globalizáció beszivárgása alacsonyabb hierarchiaszintekre, úgy, ahogy a társadalom különböző rétegeiben is) láthatóvá tehető, milyen igények, helyzetek, reakciók vannak.

A kutatás vizsgált időintervallumának ezen okok miatt a fentebb már részben említett rendszerváltás kiindulópontjával határoztuk meg, ez később kiegészült a vizsgált településcsoport vonatkozásában az 1989-ben várossá nyilvánított településekkel is. A jelen disszertáció főbb tematikája tekintetében, lévén, hogy ezen csoportból kis számú kitöltés érkezett a vonatkozó kérdőívre, az eredeti tervekkel ellentétben külön a válaszaikat nem vontuk az elemzések alá. Ez megengedhetőnek tűnt, tekintettel arra, hogy ezek a települések a statisztikai szempontok szerint nem mutattak kiugró eltérést a később várossá nyilvánítottakkal, ami részben annak is köszönhető, hogy a rendszerváltás után is kaptak címet olyan városok, amelyek azt megelőzően is érdemesek lettek volna erre, ugyanúgy, ahogy az 1989-esek, ezek is a „megkésve” várossá nyilvánítottak csoportjába tartoznak.

Az emberek percepcióiban élő város- és „falukép” egyértelműen elhatárolható, a város mibenléte a „több” és a „jobb” szavakkal szinte minden szempontból összefoglalható: több lakos, több hely, több intézmény és jobb infrastruktúra, több és jobb munka- és szórakozási lehetőség. Az azonban, hogy ez végül adott méretkategóriában, ma Magyarországon (Kelet-Közép-Európában) mit takar, a kutatás indulásakor központi kérdés volt. Részben ezen szempontok jelentek meg a modellünk tematikájában is.

A népesség szempontjából azt tapasztaltuk, hogy a településvezetők többsége egyfelől elégedett a népességszámmal, másfelől – és leginkább – nem a lakosság számszerű növekedése a cél. A növekedést érintő tevékenykedések (különböző kedvezmények, vagy az imázs alakítása e tekintetben) sokkal inkább azt a célt szolgálják, hogy a beköltöző (vagy épp helyben maradó) lakosság a fiatalok közül kerüljön ki, ezzel is biztosítva a település fennmaradását és működését a maga vonatkozásában. Némely esetben – jellemzően az agglomeráció térségében – a polgármesterek („*ha választhatnának*”) inkább némi csökkenést, de az intenzitás alábbhagyását szorgalmaznák, mert többféle probléma (pl. lakossági konfliktusok, a településvezetés irányába támasztott igények lekövethetlensége) forrása a hirtelen és gyorsan növekvő népességszám.

Infrastrukturális szempontból elmondható, hogy ennek hiányosságai a szolgáltatások hiányosságainál is kritikusabb kérdésként merülnek fel, és még mindig egyfajta „utolérésben” vannak a vizsgált települések. A fejlesztések kapcsán forráshiánnyal küzdenek, az állami járandóságok az alapvető működtetési feladatokra többé-kevésbé elegendők, ugyanakkor fejleszteni szinte mindenütt EU-s forrásokból vagy a szerencsésebbeknél az (iparüzési) adóbevételekből van lehetőség (utóbbi a koronavírus-járvány időszaka alatt átmenetileg nem folyik be az önkormányzatokhoz). Emellett a városias igények megjelenése és az ezekkel

kapcsolatos lakossági elvárások miatt folyamatos lemaradásban vannak. Bár általában jóra értékelik a fejlődést e tekintetben, amelyet elérték a rendszerváltás óta, mégis, a lemaradás, a „*van még hová fejlődni*” meglátás szinte mindenütt jelen van.

A helyi közösség kohéziója, a településhez kapcsolódó identitás vonatkozásában a vezetők tapasztalatai alapján a kisebb települések, illetve azok, amelyeket kevésbé érint a szuburbanizáció nyomán történő hirtelen lakosságszám-növekedés, elégedettebbek a lakosok hozzáállásával. Azokon a településeken, ahol a lakosok száma gyorsabban növekszik, tapasztalhatóak a nagy(obb) városok jellegzetességei, többek között az elidegenedés, a közösségi részvétel elmaradása – pedig a civil szerveződések tekintetében az elmondottak alapján lenne lehetőség. Az értékrendben, a szokásokban a településvezetők mind a korosztályok, mind pedig a településen való megjelenés időbeni távolsága tekintetében (markánsan az idősebb – régi lakosok – és fiatalabb népesség – új beköltözők – között) jelentős törésvonalakat érzékelnek, ennek feloldása kapcsán is szerencsésnek gondolnák az aktív(abb) részvételt a település életében, illetve a kohézió a hosszú távú célok meghatározása szempontjából is fontos lenne.

A sikeresség (vagy sikertelenség) – mértékének – megítélését több tényező együttállása befolyásolja. Történelmi háttér („*útfüggőség*” – Beluszky, 1999), földrajzi-gazdasági adottságok, és jelentős mértékben az értékelésre kért személy szubjektív látásmódja. A kérdőívvezetés a világjárvány kezdeti időszakában készült, így a közben történt és (vélelmezhetően főként) negatívan ható kormányzati döntések hosszabb távú következményeit és annak megítélését nem volt módunk vizsgálni, azonban a válaszok között – és itt a teljes kérdőívre gondolunk – kiemelt szerepe volt a gazdasági-pénzügyi stabilitásnak. A településvezetők egyetértének abban, hogy a fejlődés és a vágyott stabilitás időigényes folyamat, amelyet számos (siker)faktor alakít. Emellett nem lineáris folyamatról beszélhetünk, hiszen a belső adottságok, a települések törvényben meghatározott önállósága és menedzsment hozzáállása ellenére külső tényezők, gyakran váratlan helyzetek befolyásolják (mint például a koronavírus-járvány), lassítják vagy éppen térítik el őket a céljaiktól. Közös pontnak nevezhető, hogy koncepcionális elképzelések mentén tartják megfelelőnek a fejlesztési irányok kijelölését és végrehajtását. A jogállás jelentősége e kérdéskörben került elő legmarkánsabban megosztó tételként, ugyanakkor a rang megszerzését sikerként könyvelik és könyvelnék el a nap végén a vezetők.

A városrá nyilváníítás szabályozásában külön és határozottan megjelenik *a térszervező képesség* mint feltétel. A központi szerepkört a számos szemponton átfogóan a vizsgálatunkba vont települések vezetői is hasonlóan kiemelten kezelik – a városi(as) jellemzők tekintetében mindenképpen. Keresik magukban azokat az adottságokat, lehetőségeket, amelyekkel elérhetik, hogy mikrotérségi (néhány esetben ennél tágabb

térseget lefedő) jelentőségüket megerősíthessék. Ez a stabilitásnak, a hosszú távú fennmaradásnak egyfajta alapkőveként definiált jellemző. Bár a települések jogilag (is) önállóak, a térség stabilitása, versenyképessége is meghatározó a fejlődésük és hosszú távú (központi) szerepük szempontjából, erre a romániai városvezetők is utaltak az interjúk során a maguk vonatkozásában.

Falu és város között külső szemlélő számára elsődlegesen *a település képe, arculata* a szembetűnő, sokszor választóvonal. Emellett *az imázs, a láttatni vágyott kép* is gyakorta párosul ilyen jellegű percepcióval. Kutatásunkban e tekintetben a legmarkánsabb a elemeknek a kertvárosias jellegű településrészek értelmezése (arculati), illetve a „falusias”, békés, nyugodt környék hangulata volt (imázs szempontjából). A kertvárosi településrészek a városokban a falvakhoz társított pozitív életminőség-jellemzőket hivatottak jelenteni, a falvaknak a kisvárosias fejlettség egyértelmű jeleként azonosítottak. A „falusias” hangulat pozitív hozzáadéka ugyanezekben a városokban az élıhetőség fokmérője, míg a falvakban a nagyváros minden vonatkozó negatívumán felülkerekedni képes jellemző.

A fejlődés, a fenntartható (a kutatás alapján elsősorban) működtetési, valamint *a reziliencia* témaköre bár külön tematikaként szerepelt, burkoltan – nyilvánvalóan – több egyéb helyen is felbukkant. A fejlődés és a fenntarthatóság minden település célja, ugyanakkor ennek mértéke, módja és végpontja eltérő annak alapján, amire lehetőséget látnak. E kifejezések leginkább gazdasági fókusszal kerültek elő, ugyanakkor a népesség vonatkozásában is hangsúlyos kérdéskör (ld. országos szinten előregedő, elvándorló népesség vs. vágyott fiatal, iskolázott, „polgáribb” lakosság). A településvezetők koncepcionális fejlődést tartanak üdvözítőnek, ez az alapja véleményük szerint annak is, hogy a település ellenálló legyen a kihívásokkal szemben. Ugyanakkor mind a gazdasági stabilitás hiányában (ezzel párhuzamosan a kívülálló okok, pl. politika, válságok hatásainak kitéten), illetve a népességszám (és -minőség) változásának nyomán ez komoly kihívást jelent.

4-5. ábra Szabadon rendelkezésre álló forrás esetén célzott fejlesztendő tematikák (a kérdőív 65. kérdésére adott válaszok alapján) – községek és nagyközségek (zöld ábra), illetve városok (kék ábra), 2021
(szerk. Karsai V.)

A fentiek mentén érthető, hogy miért nem egyértelműen definiálható, mit tartanak „extra” funkcióknak, térségi szervező elemeknek a megkérdezettek. Részben a fentebb említett külső és belső hatásoknak való kitettség, részben a földrajzi pozíció az ok. Minél közelebb van egy település egy nagy(obb) várososhoz – igaz ez különösen a budapesti agglomeráció településeire –, annál hangsúlyosabban jelenik meg annak hatásaként, hogy bizonyos extra szolgáltatásnak tekintett szerepkör *költséghatékony* módon nem valósítható meg, így ha fel is merül lehetőségként, nem lesz (maximum hosszú távon) cél. A többség mikrotérségi központi jelleget érzékel önmagával kapcsolatban. Ez részben azt is jelenti, hogy *a hasonlóságok nyomán azonos méretet képesek lefedni egyik-másik jellemzőjükkel* (legyen szó igazgatási, munkaerőpiaci jellemzőről), ami kiemelhető, az a turisztikai potenciál, ennek nyomán nagyobb térséget lefedő, némely település esetében országos szerepkör állapítható meg. Emellett ezek a települések *versenytársakként tekintenek egymásra*, amit a keretrendszer (szabályozás, illetve a múltból megmaradt berögződések) okoz – és támogat is. Azok képesek kilépni ebből, amelyeken legalább megyei, de inkább regionális vagy országos (legtöbbször turisztikai) *többlet* található. Emellett – mikrotérségi szinten – sikeresnek mondhatók még e tekintetben azok a települések, amelyek önmagukon, a saját lakosságukon, ezzel együtt pedig *a saját határaikon túl gondolkodnak* – ahol a menedzsment igyekszik kilépni a szó szerinti közigazgatási, illetve az elméleti keretből – abból a perspektívából is, hogy a lakosságuk ma már nem abszolút helyhez kötött, legyen szó munkavállalásról (ingázás) vagy szórakozásról.

Összességében *differenciált, széles spektrumon elhelyezkedő jellemzőkről beszélhetünk*, amikor a vizsgált települések között a falusias és városias vonatkozások határsávját keressük. Ezek a települések hasonló fejlettségi szintről, hasonló potenciálokkal rendelkeznek és kihívásokkal

szembesülnek. Mindezt egy konkrét szabályozási környezetben, amely számos szempontból meghatározza azt is, hogy mekkora mozgásterük van – minden egyébként az esetek többségében meglévő, a keretrendszerből kilépést segítő motiváció ellenére.

Kornai János (1992) Magyarországot „*koraszülött demokráciaként*” jellemezte a rendszerváltozás után, leginkább annak hatására. Településeink is hordozzák ennek nyomait. Városaink egy része ilyen értelemben „*koraszülött város*”, amelyek fejlődése kapcsán felmerül a kérdés, mikor képesek utolérni „*időben született*” társaikat.

A rendelkezésre álló primer adatok és információk mennyisége okán e disszertáció és eredményei (valamint az ezek nyomán felvetődő kérdések) *további kutatások kiindulópontjaiként* szolgál(hat)nak, a jelen keretek között átfogó áttekintés történt a modell logikája alapján a vizsgálat mintájába került települések tekintetében, valamint a román tanulmányút tapasztalataira támaszkodva. A további vizsgálatok mind területi, mind pedig a szempontrendszer egésze vagy egy-egy része alapján folytathatók és folytatandók annak érdekében, hogy a városiasság határán mozgó települések és célszerű, hatékony megvalósulást biztosító fejlesztési irányaik és azok módjai meg inkább körvonalazódhassanak.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KÖZLEMÉNYEK, PUBLIKÁCIÓK

Karsai, V., (2021). Társadalmi konfliktusok a várossá nyilvánítási folyamat kapcsán a rendszerváltás óta várossá lett településeken. (Szakdolgozat.) PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs.

Karsai, V., Trócsányi, A. (2019). Aki kimarad(t), lemarad(t)? – A település sikeressége és a városi cím. *Földrajzi Közlemények*, 143(4). 339–357. <https://doi.org/10.32643/f.k.143.4.4>

Stefán, K.J., Alpek, L.B., Karsai, V. (2019). The Appearance of German Direct Investment in Connection with the Presence of German Minority in Hungarian Small Towns. *Deturope*. 11(3). 250-263. <http://doi.org/10.32725/det.2019.036>

Karsai, V., Trócsányi, A. (2018). Statisztikailag város – Városiasság a várossá nyilvánítások tükrében. In Fazekas, I., Kiss, E., Lázár, I. (szerk.), *Földrajzi tanulmányok 2018*. (pp. 279-284.). Debrecen: MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, Debrecen.

Karsai, V. (2018). A magyar város és vidék a népsűrűség vonatkozásában. In Alpek B. L. (szerk.), *Földrajz, diverzitás, csomópontok: Tanulmánykötet a 70 éves Dövényi Zoltán professzor tiszteletére*. IDRResearch Kft./Publicon Kiadó. (pp. 81-90)